

CINSA NA LINGUA

As primeiras mostras literarias de Emma Pedreira foron os poemas que reuniu co título de *Diario bautismal dunha anarquista morta* e que se publicaron en 1999 tras gañar o premio Johán Carballeira. Tras deles virían outros poemarios (como *Velenarias*, *Grimorio*, *Corpo*, *Os cadernos de amor e os velenos* ou *As posturas do día*) ata consolidar unha ampla traxectoria abalada por varios dos premios máis prestixiosos do momento como o Eusebio Lorenzo Baleirón ou o Centenario de Fermín Bouza Brey. Na súa poesía, Emma Pedreira explora mundos diversos a través dun discurso moi persoal e característico de seu que vai variando en cada obra e que a fan ser considerada como unha das autoras máis recoñecidas de hoxe en día. Con todo, entrementes ía construíndo o seu corpus poético, soubemos tamén dos seus pasos iniciais pola prosa como o conto “Casa tomada” e a novela breve *Bestiario de silencios* ás que hai que sumar agora a súa primeira novela longa, *As cinzas adentras*, que ve a luz dentro da colección Mandaio que publica Biblos.

As cinzas adentras é un texto complexo onde van convivir varios planos narrativos artellados arredor do eixo que supón a volta do personaxe de Xesús Barbazán á casa familiar de Gundiós e a resolución definitiva da morte da súa irmá Amparo, acontecida cando el era un adolescente. Fragmentario na súa presentación dos datos clave para resolver o enigma, o discurso da novela constrúese seguindo, en boa medida, a estrutura xa clásica de presentación, nó e desenlace a través das tres partes en que se divide a obra. Con todo, son frecuentes os saltos temporais que obrigan ó lector a reconstruír a historia, ordenándoa para ir dando forma a ese cosmos complexo de personaxes e ambientes que Emma Pedreira nos presenta.

A través da carta que inicia a novela -un texto sen encabezado que nos deixa, durante un momento, na intriga de a quen vai dirixida- consegue a autora meternos de cabeza nun mundo escuro no que queda patente o rexeitamento que os habitantes da aldea de Gundiós demostran cara ó personaxe de Xela Barbazán. A causa é a enfermidade psíquica que provoca que esta moza de vinte anos se comporte como unha nena e leve a cabo multitude de trasnadas, rozando mesmo o escatolóxico cando se vinga da familia dos Rianda ó facer de corpo sobre a tumba de Faustino. A carta de Amelia, a súa nai, é, pois, un berro de axuda desesperado que eleva cara a alguén -Xesús- que o recibe coa indiferencia que lle dá ter unha vida ordenada e sinxela de crego de cidade. Así, a primeira impresión que temos do personaxe de Xesús Barbazán é a dun ser desapegado dos problemas da súa nai e irmá por canto se permite deixar sen abrir as cartas de Amelia para seguir mantendo o espellismo da súa anódina existencia de ollos pechados á realidade familiar. Non cumpre, polo tanto, coa necesaria obriga de caridade para cos máis desfavorecidos que lle impón o seu

voto de sacerdocio e ignora conscientemente que fóra da súa casa compostelá existe un mundo cheo de inxustizas dominado pola superstición. Deste xeito non é baladí a información que Amelia nos achega na súa breve carta tentando xustificar a Xela e dando conta de que ambas as dúas habitan un lugar onde a convivencia entre a realidade e o mundo sobrenatural é algo cotián. Así, o retraso psicolóxico da moza é explicado pola súa nai por causa dun aire de morto que colleu e que resulta ser de Faustino Rianda quen, cando o levaban a enterrar, tentou aferrarse a unha Xela aínda nena para non desaparecer. A partir deste suceso, o comportamento de Xela é moi pouco convencional aínda que, contra o final da novela, darémonos conta de que parte dos trances polos que pasa a muller son en realidade avisos simbólicos do que aconteceu coa súa irmá Amparo. Dunha maneira escura, Xela tenta facernos saber que foi testemuña duns feitos que a angustian e que se relacionan co rexeitamento que ten cara a Xesús cando este volve á aldea. Así, no debuxo da mariola que fai na horta, o ceo aparece situado significativamente no punto máis lonxano á casa.

O peso do sobrenatural na novela é altísimo e, desde o primeiro momento, realidade e misterio conviven dun xeito natural e asumido por parte dos personaxes que conforman o elenco da obra, sobre todo de Xela que vive no seu propio mundo. Resulta así, por exemplo, que en *As cinzas adentras* os elementos primarios do aire e da auga forman parte dos actantes simbólicos principais por canto ambos os dous se sobrepoñen a calquera outro e aparecen nos momentos clave da obra. Aire de defunto é o que transtorna a Xela de moi pequena. Enrarecido e abafante se nos presenta nos cuartos sempre pechados da casa familiar de Amelia. Aire de sombra padece María sendo un bebé o que conleva como consecuencia máis importante para ela que, tras ser sometida a un ritual tradicional para sanala, pase a chamarse Amparo por ser ofrecida a esta Virxe. Finalmente, as miasmas e olores fétidos que predominan na casa de Xesús acompañan a súa decadencia física e o seu deterioro psicolóxico no final da novela.

Tamén o elemento líquido marca feitos determinantes na trama do libro. Así, preto do río acontece a iniciación sexual de Amparo antes de que o seu corpo apareza morto flotando nas augas. Ese mesmo é o río que Xela se ve impelida a beber de cando en vez por mandato dunha forza misteriosa que a fai recordar o tormento da irmá. Trátase neste caso o río dun símbolo da morte que debe facer patentes ós demais a corrupción agochada nesas augas infecciosas e putrefactas a través das materias que Xela vomita xunto co líquido. Precisamente, este personaxe sente unha especial fascinación polo sangue que lle provoca no seu verquese un estarrecedor arreguizo de pracer. Aínda máis, a auga adopta caprichosas formas na mancha que se lle aparece en diversos lugares da novela ós personaxes principais: na igrexa de Gundiós maniféstaselle a Amelia por primeira vez, na habitación de Amparo vea Xela

despois de beber no río e, finalmente, no cuarto da súa criada atormenta a Xesús quen rabuña a parede para eliminala sen conseguir máis que mancarse. Cada vez máis definida na súa forma de muller, esta mancha contén para Ana María, a criada do crego, un algo de virxinal na beleza da súa figura e así a describe o narrador desde os seus ollos:

“Fíxoselle tan fermosa, aínda que non tivese vida nin falase, mesmo aínda que o cal da parede a esbrancuxase demasiado e os cabelos no enferruxado da humidade fosen menos mouros, tan roxos do demo, tan enleados como metidos no vento ou en corrente de augas dispersas. Era moito máis alta ca ela e tan belo lle acaída que lle repasase os contornos cos cotenos, como aloumiños de vez, tan delicada” (p. 125).

A mancha estará presente en toda a novela mentres non se resolve o caso de Amparo e serve para marcar un tempo lento no misterio de desvelárenos qué representa a súa húmida presenza. Este é o mundo co que Xesús se reencontra tan pronto como pon o pé en Gundiós e inicia o seu particular purgatorio artellado nun tríduo que presenta tres vértices sangrantes para el: a pechazón do mundo rural da aldea tan oposto a Compostela; o problema mental da irmá e os seus actos sen raciocinio que a levan a desaparecer, facer estragos ou mesmo a metérselle no leito; e tamén o misterio doloroso da morte de Amparo, trasmutada finalmente en asasinato. Neste precario equilibrio de forzas verase emburullado Xesús desde o momento mesmo en que chega á vella aldea que tanto despreza, un lugar atrasado e irracional que el contrapón á Compostela avanzada que habita. Gundiós é un ámbito abafante onde a xente manifesta un rexeitamento frontal e supersticioso por Xela a quen tildan de bruxa pois a aldea preséntasenos coas características propias dun espacio marcado pola convivencia entre o mundo dos labores do campo e un submundo que se artella sobre as propias vivencias e ritos da superstición. Nesta reacción contra Xela ten un papel fundamental a familia Rianda, sobre todo o personaxe de Pedro de Rianda quen, desde a súa casa rica de Soutalto, se converte nun antagonista dos Barbazán. A presenza recorrente de Pedro altera a xa mísera existencia de Amelia e convértese na sombra inquisidora que segue a Xesús na súa particular baixada ós infernos pois Pedro coñece en boa medida o segredo da morte de Amparo e a través del, no seu enfrontamento final con Xesús, saberemos os lectores qué aconteceu con ela realmente.

Para manter a súa cordura, Xesús tenta aferrarse á fe pero desde o momento en que volta á cidade levando a Xela consigo o progreso da súa alucinación é imparabile e comeza a sufrir uns pesadelos estarrecedores que o deixan cheo de

estigmas, como un mártir, na súa loucura de rabuñar as paredes, de cravarse astelas ó apertar a cama. Pola contra, a irmá parece reencontrarse coa lucidez en Compostela, malia a súa inadaptación a ese ámbito que lle resulta alleo. E así no momento en que os dous irmáns abandonan Gundiós tras da morte de Amelia, vanse bifurcar os seus camiños vitais: Xesús devala cara á loucura mentres Xela é capaz de expor cunha claridade meridiana os recordos que conserva da tarde en que Amparo morreu: con quen se encontraba a irmá agochada no cabazo, o dano que sufriu e cómo se laiaba. Este é o detonante da demencia de Xesús, como se o aire de defunto que trastornara a Xela se traspasase agora ó irmán quen a partir de entón vive nun mundo de alucinacións onde xa non é quen de deslindar a realidade da presenza de signos estraños. Os pesadelos son constantes e a súa conciencia obrígao a enfrontar o peso da culpa, mentres o espírito de Amparo, liberado do corpo de Xela, se encarna en todos os lugares da casa do crego para facelo tolear. Coa súa propia morte, Xela atopa a paz que nunca tivera e Amparo pasa a ocupar a mente de Xesús invadindo a súa casa e a súa vida.

Con todo, neste tránsito desgarrado cara á esquizofrenia, Xesús vai estar acompañado pola súa criada Ana María, un personaxe inxenuo, aínda de moi curta idade, que é testemuña aterrorizada das torturas que sofre o home mentres cura as feridas que el mesmo se infrinxe polas noites tratando de fuxir dos pesadelos. Como ser indefenso perante a magnitude do drama ó que se enfronta o seu patrón, Ana María debe habitar un mundo que a desacouga e está a punto de ser unha vítima máis do frémido que embarga a Xesús. Con todo, ela desempeña un papel fundamental na novela: o de provocar o encontro final de Xesús e Pedro por canto este último se lle achega seductor para espiar a realidade cotiá do primeiro. Así, Ana María ve esnaquizada a súa inocencia tendo que asistir ós padecementos de Xesús, á aparición esotérica da mancha no seu cuarto pero tamén sendo engaiolada por Pedro -quen lle mente ó afirmar un falso parentesco familiar con Xesús- só para obter información. Neste sentido, a Ana María que foxe da casa do crego sen nada máis que algunha cousa de valor está sendo salvada da loucura deste a través da desilusión amorosa que Pedro provoca nela.

É entón, xa morta Xela e con Ana María lonxe da casa, cando Pedro asume o seu papel de forza que precipita a caída definitiva de Xesús no inferno da demencia. A resolución final do misterio que se tecera arredor da morte de Amparo, pecha unha obra densa que se vai tornando cada vez máis abafante na espera do final. Pedro será quen coloque as cousas no seu sitio deixando a Xesús sumido no seu propio inferno de soidade e medo. Na súa realidade distorsionada por tantos anos de calar un segredo que o alcanza finalmente para derrotalo.

Mais, o valor de *As cinzas adentras* non se esgota na resolución da trama principal senón que a autora nos vai ofrecer parellamente un conmovedor retrato psicolóxico dos personaxes. É tal o grao de minuciosidade que pon neste labor que chega a lograr que nos identifiquemos coa súa realidade propia. Así, tamén a nós nos doe o ventre cando Xela bebe no río imbuída polo espírito da irmá, participamos da xenreira que Amelia demostra cara a Pedro e mesmo sentimos o sobresalto da durmida Ana María no momento en que Xesús, totalmente fóra de si, lle apalpa o corpo para comprobar que ela non lle roubou unha man tal e como soñara alucinado. Neste logrado retrato psicolóxico dos personaxes principais reside en boa medida o peso da intriga na obra pois, mentres se nos van revelando cada vez máis detalles do fío axial que a vertebra -a morte de Amparo- tamén se nos presentan uns seres complexos que conviven co misterio e con elementos sobrenaturais que xa constitúen un actante máis do drama. Deste xeito atopamos, xunto ós riquísimos retratos dos personaxes, demoradas descrições dos espazos naturais da aldea de Gundiós, así como da vivenda de Xesús e da casa de Amelia; e unha presenza constante dun mundo paralelo, sobrenatural e misterioso, que atormenta ós personaxes en moi distinta medida. Trátase pois de crear un cadro de conxunto para ir envolvendo ó lector nun cosmos completo e complexo onde os protagonistas se senten ás veces como monicreques movidos por forzas superiores a eles que, en moitos casos, os gobernan sen posibilidade de evitalo.

Así mesmo, a crítica social ten un peso relevante na novela reflexada a través da vida escrava de Amelia como traballadora do campo pero tamén da situación da criada Ana María que tivo que abandonar a súa casa desde moi nova para andar a servir. A avariza do crego Don Augusto e do seu sobriño Isidro, tamén sacerdote, aprovéitase da ignorancia das xentes de Gundiós para despoxar á igrexa dos antigos santos de pedra e do cáliz de prata que son substituídos por simples copias sen valor artístico nin económico. E, sobre todo, a crítica social recae na falta de piedade para con Xela que lle amosan os seus conveciños dominados polo tradicionalismo supersticioso que identifica as enfermidades mentais coa bruxería e que se negan a calquera razoamento lóxico para entender as súas accións. É por iso que a casa de Gundiós se mantén sempre pechada ó exterior tentando fuxir dese mundo de miserias, de traballos escravos e segredos que se desenvolve tras das contras. Con todo, a inevitable apertura ó mundo e á verdade da morte de Amparo conleva para os protagonistas, como para o lector, asumir un amargo desenlace. É nese momento final cando sentimos medrar dentro do corpo unha morea de cinsa que sinala o lugar exacto en que a certeza brutal da evidencia do incesto nos feriu tal e como antes xa lastimara a Xela:

“É que desde sempre se sentira vivir dentro dela contendo no interior do corpo aquelas voces, aquelas arcadas que lle arrincaban da parte máis baixa do ventre e, aínda que trataba de reprimilas, eran unha traída de refugallos que sabían a cinsa arredor da boca” (p. 14).

TERESA SEARA

Festa da Palabra Silenciada, 19, 2004, pp. 91-94